

Evlilik Pratiklerinin Dönüşüm/Yeniden Üretim Sürecinde Evlendirme Programları

Ar. Gör. Gözde AYTEMUR NÜFUSÇU
Ayça YILMAZ

galatasaray üniversitesi, sosyoloji bölümü
aytemurgözde@gmail.com
a_akhasa6110@hotmail.com

Abstract

Marriage Shows In Process Of Transformation/Reproduction of Marriage Practices

In this article we examine how marriage shows, which has been broadcast on TV channels in Turkey since 2007 have transformed gender roles and marrying practices. The most important characteristic of these programs is that they show us how the fiction is transformed into a reference of reality in constructing the marriage. Marriage shows describe themselves on the discourse of emancipated partner choice. However this discourse of emancipation does not connote the emancipation of gender relationships because these programs reinforce gender roles by encouraging marriage which constitutes an important part of the process of reproduction. First of all, emancipated partner choice and love marriages promised by these programs reproduce arranged marriages in many different forms and conditions. Secondly, on the one hand they invite agents who are excluded from matrimonial market which compose a strategic area of marrying practices; on the other hand they create their own excluded agents. Finally, these programs transforms marrying practices into technical knowledge and standardize them, and thus reinforce marriage as an institution by generating symbol of trust for attendees.

keywords: marriage, love, television, gender, reproduction, matrimonial market

Résumé

Les programmes de mariage dans le processus de transformation/reproduction de pratiques matrimoniaux

Dans cet article nous examinons comment les programmes de mariage, qui ont été l'émission sur des chaînes télévisées en Turquie depuis 2007, ont transformé des rôles de genre et des pratiques matrimoniaux. La caractéristique la plus essentielle de ces programmes est qu'ils nous présentent comment la fiction est transformée en une référence de réalité dans la (re)construction du mariage. Les pratiques de mariage se décrivent sur le discours de choix libre de compagnon. Cependant ce discours d'émancipation ne signifie pas l'émancipation de relations de genre parce que ces programmes renforcent des rôles genrés en favorisant le mariage qui constitue un champ reproduction de ces rôles. Tout d'abord, le choix libre de compagnon et des mariages d'amour promis par ces programmes reproduisent, en différent forme et conditions, des mariages arrangés. Deuxièmement, ils (re)incluent les ratés, les agents qui sont exclus du marché matrimonial tandis qu'ils créent leurs propres ratés. Finalement ces programmes standardisent et transforment les pratiques matrimoniales en une connaissance technique et renforce l'institution de mariage en créant une image de confiance pour les participants.

mots-clés : mariage, amour, télévision, genre, reproduction, marché matrimonial

Özet

Bu makalede Türkiye’de 2007 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan, evlendirme programları olarak adlandırdığımız televizyon programlarının toplumsal cinsiyet rollerini ve evlilik pratiklerini nasıl dönüştürdüğü sorgulanmıştır. Bu programların en önemli özelliği, evliliğin kurulmasında kurgunun, nasıl bir gerçeklik referansına dönüştüğünü bize göstermesidir. Evlendirme programları öncelikle kendilerini özgür eş seçimi söylemi üzerinden kurgulamaktadır. Ancak bu özgürlük söylemi kadın-erkek ilişkilerinin özgürleşmesi anlamına gelmez, çünkü bu programlar toplumsal cinsiyet rollerinin bir yeniden üretim alanını oluşturan evliliği teşvik ederek onları güçlendirmektedir. İlk olarak programların vaat ettiği özgür eş seçimi ve aşk evliliği aslında farklı biçimlerde görücü usulü evliliği yeniden üretmektedir. İkinci olarak bir yandan evlendirme programları evlilik pratiklerinin bir strateji alanı oluşturduğu evlilik piyasasından dışlanmış aktörleri piyasanın içine çekmekte, diğer yandan kendi dışlanan aktörlerini yaratmaktadır. Son olarak bu programlar evlilik pratiklerini teknik bir bilgiye dönüştürüp, standartlaştırmakta ve katılımcıları için güven imgesi yaratarak evliliğin kurumsallığını pekiştirmektedir.

anahtar kelimeler: evlilik, aşk, televizyon, toplumsal cinsiyet, yeniden üretim, evlilik piyasası

Giriş

Kadın ve erkek rollerinin sürdürülmesi, değişmesi ve dönüşümü olgularının en dinamik şekilde tartışıldığı alanlardan biri evliliğdir. Luhmann'a göre (1995: 219), evlilik 18. yüzyıla kadar toplumsal tabakalaşmayı pekiştiren bir kurumdur. Yani kadın ve erkeğin ait oldukları sınıf ve sahip oldukları ünvan, ailelerin müdahil olduğu eş seçiminde etkili olurken, 18. yüzyıldan sonra evliliğe eklenen "aşk" duygusu, evliliği toplumsal eşitsizlikleri ve farklılıkları aşan, bireysel bir karara dayanan, gelecek merkezli bir beraberlik mertebesine taşımıştır. Luhmann'ın evlilik konusunda ortaya koyduğu ilerleme kendi tarihsel bağlamında değerlendirildiğinde anlamlı görünmektedir (Luhmann, 1995: 218-219). Ancak günümüzde toplumsal cinsiyet rolleri alanında, kadın-erkek eşitliği fikri, her ne kadar toplumsal örgütlenmede az ya da çok benimsenmiş gibi görünse de, evlilik kurumu ve aile, bu demokratikleşme sürecindeki sınır noktalardan birini oluşturmaktadır (Kauffman, 2002: 135).¹ Kauffman'a göre, evlilik ve aile kurumları içindeki kadın-erkek rollerinin yeniden üretimi, cinsiyetler-arası eşitlik idealinin gerçekleşmesine ket vurur niteliktedir; çünkü evlilikle kurulan aile-içi ilişkiler ağı, -ev işleri, çocuk bakımı, cinsellik, iş hayatı- kanıksanmış bir cinsiyet ayrımcılığını içerir (Delphy, 1998: 57-73). Bu ayrımcılığa dayanarak örgütlenen günlük hayat, kadın ve erkek arasındaki farkın başta biyolojik olduğunu vurgularken, biyolojik olanın toplumsal olanı belirlediği, bu belirlemenin tortulanarak kurumsallaştığı ve bireylerin içselleştirdikleri toplumsal cinsiyet kimliklerini sorgulamadıkları bir toplumsal alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Goffman, 2002: 44). Bu noktada Descoutures'un (2011: 366-374) lezbiyen anneler üzerine yaptığı çalışma, toplumsal cinsiyet rollerinin ortaya çıkışında biyolojik farklılık iddiasının geçersizliğini gözler önüne koyar. Buna göre örneğin lezbiyen çiftlerden ekonomik özgürlüğü olmayan, olana kıyasla değersizleştirilmektedir. Konuya farklı bir çerçeveden yaklaşan Butler (2005: 250) ise, insan vücudunun tarih boyunca anlamlar ve değerler üretilmek üzere özneleştirildiğini savunurken toplumsal cinsiyetin bir performans alanı olarak tekrar edilerek yapılandırıldığını ileri sürmektedir (2005: 259). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet sınıflarüstü bir nitelik taşıyarak tüm toplumsal katmanları kesen ana eksenini oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin keskinleştiği evlilik kurumuna dair geliştirilen tarihsel bakış açısı, evliliğin düşman gruplar arasında barışı sağlamak fikriyle temellenip bugün hala toplumsal kaynaşmayı destekleyen temel faktör olduğu vurgulanmaktadır (Héritier, 2005: 14). Bu anlamda evlilik bir yandan toplumsal düzenin yürütücüsü, diğer yandan ise ekonomik, siyasi ve kültürel çatışmalardan sıyrılamamış bir kurumdur.

Bu sebeple, evlilik meselesinin cinsiyetler-arası eşitsizlik tartışmasında önemli bir çözümlenme alanı olduğu iddia edilebilir. Çünkü evlilik kurumu, çalışma hayatı ve eğitim gibi toplumun her alanında karşımıza çıkan toplumsal cinsiyete

1 Zorla evlendirme, başlık parası, evlilik birliğinin reisi, eşler arasındaki mal rejimi, evlilik dışı doğan çocuğun annenin soyadını taşıması, evli kadının evlenmeden önceki soyadını kullanabilmesi gibi konular hususunda Türk Medeni Kanunu'nda yapılan bazı değişiklikler toplumsal cinsiyet ilişkilerinin özgürleştirici bir dönüşüm geçirmekte olduğunu kanıtı sayılabilirler.

bağlı eşitsizliklerin birincil toplumsallaşma sürecinde bizzat yeniden üretildiği alanlardan birini oluşturmaktadır. Sanayi sonrası toplumlarda evlilik kurumunun geçirdiği dönüşmenin etkileri Türkiye’de de gözlemlenmektedir ve evlendirme programları bizce bu dönüşümün bir parçasını oluşturmaktadır. Bu programlar, hem kendi geliştirdikleri hem de toplumda zaten var olan evlilik pratiklerini televizyonun demokratikleştirici yönü aracılığı ile büyük kitlelere ulaştırırken aynı zamanda seçme özgürlüğü üzerine bir eşitlik söylemi geliştirmişlerdir. Bahsi geçen programları çalışma konusu olarak seçmemizin ana nedeni evlendirme programlarının televizyonun sağladığı olanaklarla, evlilik kavramı hakkında önemi azımsanmayacak bir bilgi ve pratik üretme- yayma kaynağı haline gelme eğiliminde olmalarıdır. Evlendirme programlarının izleyicilerle olan ilişkisi Bourdieu’nün (1996: 17) dile getirdiği “göstererek saklamak” fikri ile ilişkilendirilebilir. Buna göre televizyon, dolaşıma soktuğu bilgi ve pratikleri sahnede yeniden biçimlendirerek gerçeklikle tam da uyumlu olmayan bir hale getirmektedir (Bourdieu, 1996: 18). Televizyon, gerçekliği toplumsal olarak yeniden inşa ederken araştırmacıyı görülenin arkasındakini anlamlandırmaya muhtaçtır. Kısaca, bu araştırma, evlilik pratiklerinin dönüşüm ve yeniden üretim sürecinde bu tür formattaki televizyon programlarının rolünü ve evlilik pratiğinin televizyon programları aracılığıyla oluşturulan farklı görünümünü incelemeye çalışmıştır. Böylece toplumsal gerçekliğin izdüşümü olan televizyon programları üzerinden evlilik kurumunda dönüşen ve yeniden üretilen alanlar gözlemlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma öncelikle toplumsal cinsiyet kavramsallaştırması alanındaki sosyal bilimler literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bugüne kadar daha çok iletişim alanında karşımıza çıkan gündüz-kadın kuşağı kapsamında ele alınan araştırmalar (Akça ve Akbulut, 2005), (Kaya, 2012) mevcuttur. Evlendirme programlarıysa toplumsal normları aşındırmaları (Yağbasan ve Çiçek, 2009) sebebiyle eleştirel bir gözle incelenmiştir. Bu araştırma evlendirme programlarını inceleyerek evlilik pratikleri üzerine toplumbilimsel bir bakış geliştirmesi bakımından önem teşkil etmektedir.

Türkiye’de 2007 yılından itibaren yayınlanan ve gün geçtikçe tüm televizyon kanallarının ve izleyicilerinin dikkatini çeken evlendirme programlarının gördüğü ilgi, bizce günümüzde evliliğin toplumsal temsilini ve buradan yola çıkarak toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretim mekanizmalarını anlamak açısından araştırılmaya değer görülmüştür. Yukarıda belirttiklerimizin ışığında oluşturduğumuz sorunsal şu şekildedir: Demokratik toplumsal örgütlenmede, kadın-erkek ilişkileri televizyonun da etkisiyle (Ehrenberg, 1995: 257) özgürlükçü bir dönüşüm geçiriyor gibi görünse de, kültürel ve toplumsal normların yeniden üretimi yoluyla yaratılan kontrol mekanizmalarını aşamamaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet ilişkileri konusunda modern-geleneksel karşıtlığına vurgu yapmaktansa, bu ilişkilerin kimi zaman birbirini tekrar ederek, kimi zaman dönüşüp yeni biçimler edinerek sürekliliğini koruduğunu öngörmekteyiz. Buradan yola

çıkarak, ana varsayımımızı evlendirme programlarının bireyleri eril tahakkümün ve kanıksanmış toplumsal cinsiyet rollerinin billurlaştığı bir kurum olan evliliğe teşvik ederek toplumsal örgütlenmede kadın-erkek ilişkilerini yeniden ürettiği ve güçlendirdiği fikri üzerinde temellendirmekteyiz. O halde, araştırmamızın temel savlarını şu şekilde sıralayabiliriz: 1) Evlendirme programlarında iddia edilen aşk evliliği aslında farklı koşul ve biçimlerde görücü usûlü evlilik biçimini yeniden üretir; 2) Evlendirme programları, bir yandan evlilik piyasasından dışlananları içine çekerek piyasanın genişlemesine vesile olmakta; diğer yandan, piyasa içinde kendi dışlananlarını yaratmaktadır; 3) Evlendirme programları, evlilik pratiklerini teknik bir bilgiye dönüştürüp, standartlaştırarak katılımcıları için bir güven imgesi yaratmakta ve böylece evliliğin kurumsallığını pekiştirmektedir.

Evlendirme programları, Türkiye özelinde farklı formatlarla seyirciye ulaşırsalar da temelde sonu evliliğe varması beklenen kadın erkek ilişkilerini aşk üzerinden kurgulayan ve evlilik ritüellerini konu edinen programlardır. Bunların arasında ünlülerin katılımıyla gerçekleşen programlar; gelin, kaynana ve damat adaylarının katıldığı *para ödüllü yarışmalar*; evlilik öncesi pratiklerin sergilendiği kültürlerarası farklılıklara dikkat çeken *çeyiz şovları* ve bizim asıl inceleme konumuz olan evlendirme programları sayılabilir. Bu açıdan, tüm bu programları aynı düzlemde değerlendirmektense, *Esra Erol'la Evlen Benimle* ve *Zuhal Topal'la İzdivaç* gibi evlendirme programlarını, *Evcilik Oyunu* gibi evlilik yarışmalarından ya da *Saklambaç* gibi kişileri flörtleşmek üzere eşleştiren televizyon programlarından ayırmakta yarar vardır; çünkü evlendirme programları, diğer program formatlarının barındırdığı rekabet ve sahneleme niteliklerinden görece arınmış olması ve günlük toplumsal gerçekliğe uyumluluk göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Zira evlendirme programları haricindekilere, ya ünlüler ya da oyuncu ve mankenlik ajansından seçilen kişiler katılmaktadırlar. Bu nedenle evlendirme programları, televizyonun ana mantığını oluşturan şöhret yaratma, reyting toplama gibi şov niteliklerini yerine getirmekle beraber, birebir gerçek toplumsal hayatın bir yansıması olarak da karşımıza çıkmaktadır. Burada televizyonun popülerleştirici etkisi elbette yadsınamazsa da, evlendirme programları, evlilik temsilini dönüştüren/sabitleyen işlevleri göz ardı edilerek, salt eğlence programlarına da indirgenemez. O halde, evlendirme programlarını diğer yayınlardan ayıran temel özellik, bunların programlara katılan kişiler için gündelik hayatın bir parçası haline gelmiş olmalarıdır. Yani, televizyonun evlenmek isteyen katılımcılar için seslerini duyurabilecekleri, yaşadıkları kişisel zorlukları aşmak için sistematik olarak başvurabilecekleri bir kaynaklar bütünü ve toplumsal platform haline geldiği söylenebilir. Böylece bireyler önemli bir kitleye denk gelen öteki ile dolaylı bir iletişime geçerek eylemleri hakkındaki toplumsal tolerans sınırlarını tanımlarlar (Ehrenberg, 1995: 250-251). Bu bağlamda, televizyonun her kesimden izleyiciye ulaşması ve bu kişileri program formatına dâhil etmesi, bireylerin evlilikle ilgili kararlarını salt özgür iradeleri ve programın kurucu ögesi olan aşk söylemi doğrultusunda verdikleri yanılmasına yol açmaktadır.

Bu varsayımlardan yola çıkarak, yurt geneline yayın yapan özel kanallarda en çok gündemde² olan Esra Erol'da Evlen Benimle³ ve Zuhal Topal'la İzdivaç⁴ programları ilk yayınlandıkları tarih olan 2007'den itibaren belli aralıklarla takip edilmiştir. Atv ve Star Tv'de yayınlanan bu iki gündüz kuşağı programı, Mayıs 2010'da, rastlantısal olarak seçilmiş birer haftalık kayıtlarından elde edilen veriler, söylem çözümlemesi yönteminden yararlanılarak analiz edilmeye çalışılmaktadır. Programların belli aralıklarla ve rasgele izlenmesi, bunların geçirdikleri zamana bağlı değişimleri gözlemlemek ve elde edilen verilerin tek bir yayına mahsus olup olmadığını değerlendirmek açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, evlendirme programlarının, yayınlandıkları her kanalda aynı yayın içeriğini izlemekte oldukları iddia edebilir.

Kavramsal çerçevemizi belirlemek açısından ve çalışmamız boyunca kullanacağımız kavramları netleştirmek için, televizyon formatını ve yayın içeriğini açıklamamız gerekmektedir. Gündüz kuşağında yayınlanan evlendirme programları iki safhadan oluşmaktadır: "Tanışma" olarak adlandırılan ilk bölümde, evlenmek isteyen adaylar teker teker ve sırayla stüdyoya gelip kendilerini ve nasıl bir eş adayı istediklerini sunucunun soruları doğrultusunda anlatmaktadırlar. "Karşılaşma" olarak adlandırılan ikinci bölümde ise, önceden tanışma bölümüne çıkmış adaylara gelen taliplerle görüşülmektedir. Ancak bu görüşme hemen gerçekleşmez; çünkü stüdyoda eş adaylarının birbirlerini görmelerini engelleyen bir paravan bulunmaktadır. Bu sırada sorular sormaya devam eden, stüdyoda bulunan diğer adaylara ve konuklara söz hakkı veren sunucu, paravanın arkasındaki adayların birbirlerini görmeden yeterli iletişim kurduklarına karar verince paravanı açtırır. Bundan sonra adaylar flörtleşme evresine geçip geçmeyeceklerine stüdyo konuklarının ve sunucunun yorumları doğrultusunda karar verirler.

Evlendirme programlarının genel mantığını tarif etmeye çalıştıktan sonra, çalışmanın çözümleme bölümünü daha anlamlı kılmak için stüdyodakilerin evlilik sürecinde oynadıkları rollerin tipolojisi çıkarılmaya çalışılacaktır. Buna göre, stüdyoya evlenmek için gelen kişileri seçici olarak adlandırılması uygun görülmüştür; çünkü stüdyoya gelen kişiler arasında herhangi bir sınıflandırmaya gidilebilecek düzeyde toplumbilimsel değeri olan sosyo-ekonomik, kültürel, politik farklılıklara rastlanmamıştır. *Seçici* terimini kullanılmadaki ana amacımız, görücü usulü evlilik biçiminde, eş adaylarının evlilik süreci boyunca görece

2 Esra Erol'da Evlen Benimle programı şu anonsla açılmaktadır: "Türkiye'nin en güvenilir, en çok izlenen ve en çok evlendiren evlendirme programına hoş geldiniz".

3 İsmi geçen sunucu üç yıl içerisinde üç kanal değiştirdiğinden, programların ismi de değişiklik göstermiştir. İlk olarak Flash TV'de Dest-i İzdivaç adıyla yayınlanan program aldığı yüksek reytingler sayesinde Esra Erol'la İzdivaç ismiyle Star TV'ye transfer olmuştur. Ardından sunucunun kanalla yaşadığı sorunlar nedeniyle program Esra Erol'da Evlen Benimle adıyla ATV'ye geçmiştir. Ancak burada belirtmek gerekir ki, sunucu Esra Erol değişse de program formatı her iki kanalda da başka sunucularla yayınlanmaya devam etmektedir.

4 Araştırmamız sırasında yayınlanmakta olan Zuhal Topal'la İzdivaç isimli program Eylül 2011 yayın sezonunda yayından kalkmıştır. Ancak farklı isimle birçok evlendirme programı yayına başlamıştır: TNT'de Hande Ataizi ile Dest-i İzdivaç, Fox Tv'de Su gibi, Flash Tv'de Ne Çıkarsa Bahtına.

pasif konumlarının evlendirme programlarında birebir yer bulmadığına dikkat çekmektir. Ancak evlendirme programlarına katılan kişiler görücü usûlü evliliğe nazaran daha özgür ve bireysel karar alsalar da, bu kararların çoğunlukla toplumsal normların ve toplumsal yapının öngördükleri üzerinden şekillendiğini belirtmek gerekir. Bu yüzden seçici teriminin kullanımı bu ince ayırım unutulmadan değerlendirilmelidir. İkinci olarak, stüdyoya hem konuk hem de seçici olarak gelen kişiler çalışmamız boyunca *denetçi* olarak adlandırılacaklardır, çünkü bu kişiler kadın-erkek rolleri çerçevesinde toplumsal normların uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmektedirler. Bu durumda, *denetçiler* stüdyoda bir çeşit toplumsal kontrol mekanizması olarak işlerlik kazanırlar. Böylece denetçilerin toplumsal kontrolün hem mikro-uzantısı hem de metaforu oldukları söylenebilir. Son olarak programın işleyişinde en önemli rolü oynayan sunucu ise *ulaşma noktası* olarak adlandırılacaktır; çünkü bu kişi "*sıradan birey ya da topluluklarla soyut sistemlerin [evlilik] temsilcileri arasındaki bağlantı noktasını*" (Giddens, 2010: 83) oluşturur. Böylece, *ulaşma noktası* olan sunucu, bireyin kendi başına ulaşma yetisi ve bilgisi olmadığını düşündüğü evlilik konusunda devreye girerek evlilik sürecini başlatır, devam ettirir ve bu süreci tamamına erdirdikten sonra denetimini sürdürür.

Aşk Söylemi

"[Romantik aşk] dünyada, kişinin tüm düzeylerde birleşebileceği yalnızca tek bir insan olduğu düşüncesidir; bu insanın kişiliği o denli idealize edilir ki, insan doğasının olağan yanlışlıkları ve aptallıkları ortadan kaybolur; aşk, sanki bir yıldırımdır ve ilk görüşte insanı çarpar; aşk, onun uğruna diğer tüm kaygılardan, özellikle de maddeci olanlardan vazgeçilmesini gerektiren, dünyadaki en önemli şeydir ve son olarak da dizginleri, ortaya çıkan davranışların başkalarına ne denli abartılı ve saçma görünebileceğine bakmaksızın, kişisel duyguların güdümüne vermek ise çok değerli bir tutumdur" (Lawrence Stone'dan aktaran Giddens, 2010: 111-112). Philippe Ariès (1982: 119) Antik Yunan ve Hıristiyanlık tarihine bakarak Avrupa'da 18. yüzyıla kadar aşk ve evlilik arasında zorunlu bir bağ olmadığını, aksine evlilik içinde aşkın neredeyse tehlikeli bir duygu olduğunu öne sürer, çünkü evliliğin birincil amacı neslin devamıdır ve bu amaç aşırı/sapkın duyguların eline teslim edilemeyecek kadar kutsaldır. Ancak 18. yüzyıldan itibaren Batı toplumlarında geleneksel evlilik biçimlerinde bir tür değişme gözlemlendiğini ve kadın ve erkeğin birbirlerine aşık olmalarını öğütleyen bir *evlilik idealinin* ortaya çıktığını belirtir (Ariès, 1982: 121).

Bireyselleşmenin aşkın itici gücü olarak görülmesi ve bireysellik fikriyle özgürleştirici aşk söyleminin birbirini beslemesi ise, 1920'ler Amerika'sında modern, eşitlikçi bir ideal çerçevesinde, çiftler arasında ekonomik gerekliliklerin ve geleneksel evlilik kalıplarının dışına çıkan, bireylerin duygu ve düşüncelerini, cinselliklerini ön plana çıkardıkları yeni bir evlilik biçiminin (companionate marriage) yaşanmaya başlamasına zemin hazırlamıştır (Davis, 2008: 1140). Aynı şekilde Türkiye'de de 1920 ve 30'lardan sonra aşk evlilikleri hızla artmış ve aşk söylemiyle beslenen bir *aşk evliliği ideali* ortaya çıkmıştır (Behar ve Duben,

1996: 112). Fakat bu çalışma kapsamında bizce aşk ve aşk evliliği kavramlarını toplumbilimsel açıdan birbirinden ayrı incelemek gerekir. Zira aşkın ön plana çıkarılan özgürleştiricilik iddiası ile evliliğin kurumsallığı arasında paradoksal bir ilişki olduğu söylenebilir.

Öncelikle aşkın, yüzyıllar boyunca yaşadığı coğrafyaya ve zamana göre değişik anlamlar ve temsiller kazandığını vurgulamak gerekir. Modern-öncesi olarak tanımlanan toplumlarda "*insan yaşamının ve doğanın tanrısal bir yorumunu sağlayan inanç ve ayinle ilgili uygulama tarzları olarak dinsel kozmolojiler*" (Giddens, 2010: 95) den beslenen aşk, giderek dünyevileşmiş ve bugün, ulaşılabilir somut temsilleri olan bir duyguya dönüşmüştür. Bu somut temsiller, tüketim toplumunda, değişen moda uygun olarak evliliği de işaret eden tektaş yüzük, gelinlik gibi birtakım tüketim nesnelereyle bağdaştırılmıştır. Günümüzde, görsel medya, aşkın toplumsal temsillerini yaratması ve yeniden üretmesi açısından bu tüketim zihniyetinin aşka nasıl yansıdığını dönemin ekonomik parametrelerine uygun şekilde göstermektedir. Örneğin son yılların en çok konuşulan reklam filmlerinden birinde kadın karakter, partnerine "*Beni şu kadarcık sevmiyor musun?*" derken aslında vitrindeki tek taş yüzüğü kasteder. Böylece, kadın karakterin el hareketi bir yandan aşkın maddi sembolü olan tek taş yüzüğü, diğer yandan ise yüzüğün maddi değerini yani parayı imler. Kadınlığın toplumsal temsillerini reklam fotoğrafları aracılığıyla çözümlemeye çalışan Goffman (1977: 50) görsel medyanın toplumsal temsilleri yapay ortamda inşa etme özelliği dolayısıyla toplumda var olan kadınlık temsillerini en billurlaştırılmış şekliyle, doğalmışçasına yansıttığını ve yeniden ürettiğini söyler. Yeniden üretilen kadınlık kalıpları görsel medya aracılığıyla aşırı-ritelleştirilmiş ve dokunulmaz kılınmıştır (Goffman, 1977: 50). Bu açıdan bakıldığında aşkın, bir tüketim nesnesine dönüştürülmüş olduğunu söylemek yanlış sayılmaz. Bu durumda aşk, Alberoni'nin (1981: 170) kavramsallaştırmasındaki gibi, egemen söyleme alternatif "yeni bir hayat" vaat etmek yerine, var olan gündelik hayatın sıradan bir aktivitesi haline dönüşmüştür.

Diğer yandan; eğer evliliği, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında karşılıklı görev ve sorumlulukların hukuki ve ekonomik olarak düzenlenmesi biçiminde tanımlarsak, aşkın evlilik kurumuna dâhil edilmesinin, onu aşkınlığından arındırıp dünyevileştirdiğini söyleyebiliriz. Böylece aşk, evlilik tarafından onaylanmayı bekleyen bir eş seçimine dönüşmüş olur. Aşkın eş seçimine indirgenmesiyle aşk evliliği kavramı, seçime dayalı bir özgürlük ideali olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat burada belirtmemiz gerekir ki, bireyler tarafından yaşanan haliyle aşk, bir tüketim nesnesi olarak pazarlanıp evliliğin kurumsallığı aracılığı ile evcilleştirilerek, egemen söylemi rahatsız etmeyen, nostaljik bir mit olarak kurgulanmakta ve yaşanmaktadır. Bu durumda aşk, gerek kapitalist pazar gerek iktidar mekanizmaları tarafından stratejik bir alanı işaret etmesi nedeniyle, hâlâ aşkın bir duygu olarak tasavvur edilmekte ve bu sayede normatif düzen içinde kendisine yer bulabilmektedir. Özgürce yaşanan ve aşkın olduğu iddiasıyla yola çıkan aşk evliliği, böylelikle, kendisini *kırsal* olarak nitelendirilen görücü usûlü evlilik biçiminin karşısında konumlandırarak, toplumsal kontrol mekanizmalarının

dışına çıkmış gibi göstermektedir. Bu noktada Hart (2007: 345) iki Ege Köyü'nü gözlemlediği antropolojik çalışmasından elde ettiği bulgular çerçevesinde görücü usulüne kıyasla aşk evliliğinin köylüler tarafından modern olma arzusuyla nasıl ilişkisi olduğunu dile getirir.

Bu bağlamda bu bölümde, evlendirme programlarının özgür eş seçimi ideali üzerinden kurduğu aşk söyleminin görücü usulü evlilik biçimine yeni boyutlar kazandırıp, onu nasıl yeniden ürettiği tartışılacaktır. Yeniden üretilen bu görücü usulü evlilik biçimi, evlendirme programları içinde yapısal birtakım değişikliklere uğramışsa da, temel mantığını korumaya devam etmiştir. Böylece aşk evliliği söylemiyle inşa edilen program evlilikleri, görücü usulü beraberliği kırsal ve *modern-öncesi* imgesinden kurtararak, bu evlilik biçimine kentsel örgütlenmeye ve televizyon formatına uyumlu bireysel bir temel oluşturmuştur. Bu durumda birbirine epeyce zıt görünen, programa temel oluşturan aşk söylemi ile görücü usulü evliliğin bir televizyon programında bir araya gelmesi toplumbilimsel bağlamda nasıl açıklanabilir?

Görücü usulü olarak tanımlanan evlilik biçiminde, üç temel fail⁵ bulunur. Bunlardan en etkin rol oynayanı, aileleri tanıştırma görevini üstlenen *arabulucudur*. Çoğunlukla yaşlı ve kadın olan arabulucular, benzer sosyo-ekonomik statüde bulunan her iki ailedeki münasip eş adaylarını bularak, bu kişileri ailelere tavsiye ederler. İkinci fail olan *kız tarafı*, erkek eş adayını çoğunlukla birebir tanımadığı için, erkeğin ailesinin sosyal ve ekonomik sermayesini ve bu sermayeyi devam ettirme potansiyelini değerlendirir. Üçüncü fail olan *erkek tarafı* ise, kız tarafının saygınlık ve namus anlamındaki *ününe*, kızın güzelliğine, ev işlerindeki ve çocuk bakımındaki becerisine önem verir. Aynı zamanda, erkek tarafının, *kızı almak* için kız tarafına teklif ettiği birtakım hediyeler veya bazı durumlarda, kız babasının erkek tarafından talep ettiği başlık parası görücü usulü evlilik biçiminin tanımlanmasında önemli rol oynamaktadır. Evlendirme programlarında, yukarıda saydığımız failerin dönüştüğünü ve görücü usulü evlilik biçimine yenilerinin dâhil olduğunu, ancak bu ilk failerin işlevlerinin çoğunlukla değişmediğini görmekteyiz. Şöyle ki, evlilik biçimi olarak görücü usulü, bugün toplumsal zeminde kabul görmüyor gibi görünse de, aslında bu programlar bize görücü usulünün işlevini yitirmemiş olduğunu göstermektedir. Burada yalnızca, kadın-erkek ilişkilerini düzenleyen bir norm olan görücü usulünün, günümüz toplumsal normlarına uyacak şekilde biçim değiştirmesinden bahsedilebilir. Yani, toplumsal örgütlenme içinde, bir normun değer kaybedip yerine yeni bir normun geldiği fikri, bazı durumlarda geçersiz olabilir; çünkü eğer o norm, işlevini kaybetmediyse yeni normlarla birleşerek başka bir görünüm altında kendisini gösterebilir. Örneğin, eski biçimiyle görücü usulü evliliklerde arabulucu rolünü üstlenen kişi, yerini bu programın sunucusuna bırakmıştır. Sunucu, yani *ulaşma noktası*, eski biçimindeki arabulucuya göre

5 Burada fail ifadesi, Bourdieu'nün kullandığı "agent" kavramını karşılamaktadır. Kuramsal tercihlerimiz bizi aktör adlandırmasını kullanmaktan kaçınmaya götürdü; çünkü bahsi geçen her fail, her ne kadar özgür bir seçim alanı içerisinde konumlanmış olsa da, mevcut toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretim sürecine dâhil olmaktadır.

uzmanlaşmış bir kadronun görünen yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece televizyon programına çıkacak her seçici, uzman kadro tarafından araştırıldıktan ve değerlendirildikten sonra programa çıkmaya uygun bulunmaktadır. Aynı zamanda, program kapsamında tamamen işlevini kaybetmese de aile, işlevini büyük ölçüde stüdyoda bulunan izleyicilere yani denetçilere devretmiştir. Bu denetçiler, kimi zaman eski seçici konumunda olanlar da dâhil olmak üzere, her bir çift için -sunucu tarafından denetlenen- karar verme sürecinde aktif bir rol oynamaktadırlar. Aslında, seçiciler arasındaki karar verme sürecine dâhil olan bu denetçiler, Becker'ın (1985: 171) belirttiği gibi, normların uygulanmasını sorumluluk edinen ve bu normları kendi çıkarları doğrultusunda kontrol etme çabasında olan *ahlâk girişimcilerini* işaret etmektedir. Böylece normun yeniden üretilmesine öncülük eden grup, norm ile norm olmayı her seferinde belirlemiş olur. Bu belirleme süreci de normun ve norma uyanın tahakkümünü, norm dışında kalanlar karşısında güçlendirmiş olur. Programın içeriği analiz edildiğinde, denetçiler çoğunlukla her bir program için aynı kişilerdir. Denetçiler, seçicilerin birbirlerine sordukları sorular ve verdikleri yanıtlar karşısında olumlu ya da olumsuz kati yorumlar yaparak, toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden, yani toplumsal gözün nezdinde ideal olan kadın ve erkek tiplerini yeniden üreterek, seçicilerin kararlarına dâhil olmaktadır. Son olarak, görücü usûlü evlilikte görücü olarak nitelenen erkeğin ve görülen olarak nitelenen kadının evlendirme programlarında seçiciler olarak karşımıza çıktıkları söylenebilir. Buradaki temel dönüşüm, evlenmek isteyen kişilerin üzerinde doğrudan bir aile kontrolü olmadan, bu kişilerin görece bireysel seçimler yapabilme olasılıklarıdır. Aynı zamanda bu seçim, görücü usûlü evliliktekinin zıddı bir konumlandırma kazanarak, karşılıklı yapılan bilinçli ve akılcı bir tercih meselesine dönüşür.

Öte yandan, yukarıda belirttiğimiz görücü usûlü evlilik –aşk evliliği karşıtlığını daha net anlayabilmek için, televizyon programında vurgulanan aşk kavramının somutlaştığı noktaları göstermemiz gerekir. Bu formattaki programların stüdyo örgütlenmesine bakıldığında ilk dikkat çeken tüm dünyada aşkın mitsel yapısını kuvvetlendiren kırmızı ve pembe, irili ufaklı kalplerin sıkça kullanılmasıdır. Bunun yanı sıra, *aşk* sözcüğü, sunucu yani ulaşma noktası tarafından sıkça dile getirilmekte, *aşk* sözcüğüne yapılan vurgu stüdyodaki orkestra tarafından çalınan müziklerle desteklenerek seyircilere/seçicilere *aşk* söylemi ile ilgili her türlü mesaj verilmektedir. Burada Adorno'nun (1994: 227-228) belirttiği üzere müziğin ürettiği göreceli ideolojilere dikkat edilmelidir. Zira televizyon programında seçilen müzik parçaları basit bir tüketim malından ziyade aşka ve evliliğe dair kimi fikirleri ve kalıpları imleyen bir özelliğe sahiptir. Müziğin toplumsal işlevleri düşünüldüğünde, müzik icra edildiğinde dinleyeniyile bir ilişki inşa eder. Dolayısıyla toplumsal bir örgütlenme tarafından çevrelenen müzik, bir grubun üyelerinin aynı zihniyete katılmalarını, aynı temel zevklere ve kültürel ihtiyaçlara sahip olmalarını sağlayan bir sistemdir (Supičič, 1988: 174). Belli aralıklarla izlediğimiz evlendirme programlarından birinde sunucu programı "*Aşk, parayı bulursunuz umarım*" diye açarken arkada çalan "*Haydi bütün eller havaya*" şarkısıyla, hemen arkasından gelen oryantal dans müzikleriyle, sonrasında ise Candan Erçetin'den "*Derdim neyse*

söyle buluruz bir çare” nakaratıyla (Esra Erol’da Evlen Benimle, Atv: 09.05.2010) eğlence, mutluluk, neşe gibi öğelerin müzik aracılığıyla sürekli olarak ön plana çıkarılması ile bitmeyen bir düğün havası yaratılarak aşk ile düğün arasında bir olumlama kurulmaktadır. Örneğin, Star TV’de yayınlanan evlendirme programının sloganı şu şekildedir: “Sevmek ve sevilmek istiyorsanız, yeni bir aşk, mutlu bir yuva arıyorsanız, Zuhal Topal’la İzdıvaç yanınızda” (www.zuhaltopallaizdivac.com). Bu mesajlarla 18-35 yaş arası genç seçicilere hayatlarının aşkını bulmaları vaadinde bulunulurken, 35 yaş sonrası dul ya da yaşlı seçicilere ikinci baharlarını yaşayacakları mesajı verilmektedir. Bu mesajların sunucu tarafından seçicilere iletilme şekli de televizyon programında yaratılan aşk söylemine uygun olarak ölçülü bir cilvelilik ve cana yakınlık taşır. Sunucu bir program açılışında giydiği abiye kıyafete gönderme yaparak kendisinin assolist olduğunu söyler ve tüm mimik ve jestleriyle o havaya bürünür. Orkestranın eski Türk filmi müzikleriyle sunucuya eşlik etmesi sunucunun performansını destekler niteliktedir (Esra Erol’da Evlen Benimle, Atv: 09.05.2010). Bu ölçülü cilvelilik ve cana yakınlığın programın tüm aktörleri tarafından canlandırılan performansın temel, birleştirici unsuru olduğunu söylenebilir. Biz bu cilvelilik ve cana yakınlık atmosferini evlilik ve aşk ihtimalinin yarattığı kişisel duygulardan veya bir kültür endüstrisi ürünü olan televizyonun söylemiyle açıklanmak yerine kadınlık üzerinden kurgulanan cilve kavramı üzerine düşünmeyi daha uygun gördük. Çünkü cilve Simmel’e göre (1991: 128) “*evet veya hayır arasında oynanan sürekli bir oyundur*”. Yani cilveli kişi ihtimaller üzerinde bir oyun kurgulayarak karşısındaki erkeğin dikkatini kendi üzerinde toplar ve bu kişinin görünüşü, kulisteki halinden her zaman farklıdır (Simmel, 1991: 128). Ancak burada programdaki aktörler açısından ilginç olan, erkek seçicilerin olmadığı ortamda sergilenen cilve ile erkek seçicilerle karşılaşıldığında sergilenen rasyonel, seçici birey tutumu arasındaki sapmadır. Aslında cilveli kişi, kişisel vitrin üzerinden kendisine talip olabilecek erkeklere dair özelliklerin genel bir bilgisine ulaşmadan performansını sergilememektedir.

Programın içeriği analiz edildiğinde, programda altı çizilen aşk temasının evliliğin kurulmasında temel bir rol oynamadığı gözlenmektedir. Seçicilerin birbirlerine sordukları sorular ve denetçilerin yorumları, programın görücü usûlü evlilik biçiminin işlevlerini yerine getirdiğini ve toplumsal cinsiyet rollerini yeniden ürettiğini kanıtlar niteliktedir. Programlar tarafından, bireysel seçimlere dayanması sayesinde özgürleştirici ve eşitlikçi olarak nitelendirilen aşk söylemi üzerine kurulan evlilikler, 1980’li yılların başında Fatma Başaran’ın çalışmasından çıkan sonuçlarla kıyaslandığında, bugün evlendirme programlarında takip edilen soru formatının ve bunlara verilen cevapların benzerliği dikkat çekicidir. Buna göre, erkek için ideal bir eşte aranan özellikler sırasıyla ahlâk, karakter, güzellik, anlayış, saygı ve iyi huylu olmak olarak tanımlanırken, kadın için ideal bir eşte aranan nitelikler ise ahlâk, karakter, iyi bir meslek, anlayışlılık, saygı ve iyi huyluluk olarak sıralanmıştır. Ancak ahlâk ve karakterin kadın ve erkek için farklı anlamlar taşıdığını belirtmek gerekir. Kadın ahlâk ve karakterden dürüst, hile yapmayan, mert gibi anlamlar çıkarırken, erkek aynı özelliklerden namus, sadakat, evine bağlılık gibi anlamlar çıkarmaktadır (Başaran, 1984: 150).

Bugünkü evlendirme programlarına bakıldığında ise, bu cevaplara denk gelen soruların fazla değişmediği söylenebilir. Örneğin erkeğin tatmin edici bir geliri, sosyal güvenliği, evi, arabası olması kısacası evine bakabilecek vasıfta biri olması hem koca arayan kadın seçici için hem de denetçiler için önem taşımaktadır. Erkeklerde aranan diğer önemli özellikler ise alkol ve sigara tüketmemesi, evine, varsa çocuklara karşı sorumluluğunu bilmesi, dürüst ve vicdanlı olması yönündedir. Kadından beklenenler ise namuslu (kimi zaman “kapalı” olması), dürüst, kötü alışkanlıkları olmayan, eli yüzü düzgün, saygılı, ev işlerini lâyıkıyla yapıp kocasına ve çocuklarına bakabilecek biri olmasıdır. Aslında programda karşımıza çıkan evlilik temsili, bireysel seçimlerin ve aşkın ön planda olduğu aşk evliliğinden ziyade toplumsal cinsiyet rolleri uyarınca kadın ve erkeğin birbirini tamamlayıcılığından yola çıkarak, hayat arkadaşı edinme yönündedir. Programın dekoru düşünüldüğünde seçmek ve seçilmek üzere gelenlerin oturdukları stüdyoda bir dev kalbin ortadan ikiye bölündüğü ve birinin mavi diğerinin ise kırmızı olduğu dikkat çekmektedir. Bu noktada yukarıda bahsettiğimiz, A.B.D’deki aşk evliliğinin biçimini tanımlayan “companionate marriage” kavramı, Türkiye’ye uyarlandığında bir anlam değişikliği yaşamıştır. Bireysel seçimlerle ve kişilerin tüm öznelliklerine saygı duyularak yapılan “companionate marriage”, burada tam bir hayat arkadaşlığı ifadesine denk düşmektedir. Zaten Esra Erol’da Evlen Benimle programının sunucusu Esra Erol’un her program açılışında kullandığı “*En büyük derdiniz aşk olsun*” sloganı, aşkı program formatı içinde eriterek, üzerinde kolay karara varılabilecek bir evlilik nesnesi olarak sunmaktadır. Bu şekilde aşk, meşruiyetini evlilik kurumundan alan bir evlilik kurucu öğeye dönüşmektedir. Böylece aşk söylemini içinde barındırıp belirli dozda özgürleştirici bir etki yaratan seçicilik meselesi, aşk evliliği kapsamında kurumsal ilişkiler içine çekilmektedir. Şöyle ki, birbirlerini onaylayıp evlenmeye karar veren çift, programın kuralı gereği ekranda nikâh masasına oturmak zorundadır. Böylece programın yarattığı âşık çiftler, toplumsal gözün tanıklığında hukuki bir sözleşmeyle bağlanmak zorundadırlar. Çünkü evlilik öncelikle kamusaldır (Ariès, 1982: 121). Bu yönden, aşk imgesi normlar, ilişki süreçleri ve sosyal değerleriyle siyasi erkin müdahalesine ve düzenlemesine gittikçe daha açık hale gelmektedir. Böylece bu “hukuksallaştırma” (Guibentif, 1989: 178) süreci, aşkı da hukuki aklın ve bürokrasinin işleyişine bırakmış olur. Kadın ve erkek tarafından seçilecek eşte aranan özellikler, tüm toplumsal, ekonomik ve kültürel olasılıkları dışarıda bırakan gerçek bir aşk duygusuna vurgu yapmaktansa, kadın ve erkeğin mâliyet-fayda hesabı yaparak akılcı bir seçim/evlilik yapmasını teşvik eder.

Evlilik Stratejileri

Araştırmamız boyunca incelediğimiz evlendirme programları, aslında bize evliliğin aşk ögesi dışında, birtakım ekonomik ve hukuki öğeler taşıdığını ve bu öğelerin, bireylerin stratejileri doğrultusunda geliştirilip kabul gördüğünü göstermektedir. Bu bölümde, Bourdieu’nün (1972: 1107) *evlilik stratejileri* kavramından yola çıkarak, programda seçicilerin birbirlerine sordukları soruların çözümlemesini yapmaya çalışacağız. Bourdieu’ye (1972) göre yapısalcı bir bakışla

toplumsal kuralların bütününden hareket edip toplumsal norm ve pratikleri incelemeye çalışmak, bizi bazı yanlış toplumbilimsel çözümlere götürebilir. O halde, toplumsal pratikler gelenek olarak adlandırıldıkları ve benimsedikleri için değil, zaman içinde belli kişi ve grupların temel stratejilerine uygunluk gösterdikleri için uygulanmışlardır (Bourdieu, 1972: 1105-1107). Bu açıdan bakıldığında evlilik, ideal olan bir kurala itaat etmek olarak değil, tam tersine bireylerin bir strateji alanı olarak incelenmelidir. Belirtmek gerekir ki; failerin stratejileri görünürde sonsuz bir çeşitlilik gösterse de, toplumsal pratikler belli stratejilere uyum gösterdikleri takdirde aktarılmış, kanıksanmış, içselleştirilmiş ve bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde yeniden üretilerek yapılanmaya devam etmişlerdir (Bourdieu, 1972: 1107). Buna göre evlilik stratejilerinin temel mantığı, homogami çerçevesinde maddi ve sembolik kârı olası en yüksek düzeye çıkarmak ve evliliğin faille ve ailesine getireceği mâliyeti en aza indirmektir (Bourdieu, 1972: 1111). Dolayısıyla, programların içeriği incelendiğinde, seçicilerin birbirlerine sordukları soruların, çoğunlukla birbirlerinin kişisel yönlerini tanımak amacını taşımadığı görülür. Seçicilerin soruları, öncelikle karşısındaki tâlibin ekonomik sermayeleri üzerinden gelişmektedir. Örneğin, programa çıkan her erkek seçici için, sürekli ekranda görülmek üzere tanıtıcı bir profil hazırlanmakta ve bu profilin en önemli öğesinin gelir düzeyi olduğu görülmektedir. Bu tanıtıcı profil sırasıyla şu bilgilere yer vermektedir: Yaş, iş (iş yoksa eğitim seviyesi), gelir, medeni durum geçmiş (boşanmış ya da hiç evlenmemiş) ve çocuk sahipliği. Erkek seçicinin kazandığı gelir dışında, ekonomik sermayesinin yeterli olduğunu kanıtlayan diğer bir unsur olan mal varlığı, program süresince programın tüm faileri tarafından sıkça tartışılmaktadır. Öte yandan, özellikle yaşlı erkek seçicilerin mal varlığı konusundaki kararlarında aile önemli bir rol oynamaktadır. Şöyle ki, yetişkin vârisler, babanın mal varlığını yeni bir kadınla paylaşmak istemediklerinden, arada kalan erkek seçici, kadına mirası konusunda herhangi bir taahhütte bulunmamaktadır. Bunun dışında kadın seçici, ailevi bir engeli olmadığı takdirde, erkek seçicinin yaşadığı şehre yerleşmek konusunda tereddüt etmemektedir. Böylece, bir evlilik olması durumunda, oluşacak yeni koşullara uyum göstermesi *beklenen* ve uyum göstermesi *gereken* kişi çoğunlukla kadın seçici olmaktadır. Örneğin, Adana'da yaşayan X Bey Almanya'da yaşayan Y Hanım'a talip olurken sorduğu ilk soru "*Taşınmayı düşünür müsünüz?*" olmuştur. İki çocuğu olan Y Hanım ise soruya "*Gelin tanışalım. Olabilir.*" şeklinde ihtimalleri göz önünde bulunduracağını belirten bir cevap vermiştir (Esra Erol'da Evlen Benimle, Atv: 11.05.2010). Adana'dan gelecek olan erkek seçici coğrafi hareketlilik ile ilgili kararından dönmemesi konusunda garanti almak isteyince Y Hanım şunları söylemiştir: "*Eşim neredeyse ben oraya giderim. Afrika'nın bir köyünde de olabilirsiniz.*" Kimi zaman kırsal bir bölgede yaşayan kadın seçici, kentsel bir bölgede yaşayan erkek seçicinin yanına gitmeyi kabul ederek, göç mekanizmalarını da harekete geçirmiş olur. Bazı durumlarda ise, kentlilik imajını benimsemiş kadın seçiciler, erkeğin yaşadığı ve çalıştığı kırsal bölgeye gitmeyi reddetmektedirler; çünkü toplumsal olarak benimsenmiş *kentli-kırsal, modern-geleneksel* karşıtlıkları, bireylerin tercihlerinde etkili bir rol oynamaktadır.

Öncelikle, programa katılan seçicilerin profillerinden yola çıkarak evlilikten ne beklediklerini açıklamamız gerekir. Kadın seçiciler, özellikle daha önce evlenmiş olanlar (dullar), evliliği, onları içinde buldukları ekonomik ve toplumsal koşullar açısından iyileştirecek bir anlaşma olarak görmektedirler. Bu açıdan, erkek seçicinin ekonomik sermayesiyle ilgilenmeleri, kadınların evlilik aracılığıyla yukarı yönlü bir toplumsal hareketlilik talebinde olduklarını göstermektedir. Örneğin, 48 yaşındaki X Hanım evleneceği kişinin maddi geliri iyi olursa bu yaştan sonra çalışmak istemediğini ve evleneceği kişinin sosyal güvencesi olmasının gerekliliğini vurgulamaktadır (Esra Erol'da Evlen Benimle, Atv: 10.05.2010). Zira dul ve çocuklu kadınlar, evlerini geçindirecek yeterli bir maddi sermayeden çoğunlukla yoksun olduklarından, erkeğin gelirine muhtaç olmaktadır. Diğer yandan başka bir kadın seçici "akıllı bir adam" isteğini şu sözlerle belirtmektedir: "*Ben akıllı bir adam istiyorum. Erkeğimin benden üstün olmasını istiyorum. Aşağı değil yukarı bakmak istiyorum*" (Esra Erol'da Evlen Benimle, Atv: 12.05.2010). Bu açıdan evlilik ve evlilik ilişkileri kadın için önemli bir strateji alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Heckmann, 1995: 262). Böylelikle evlilik, kadının kanıksadığı mevcut sınıfsal konumunu yükseltmek için kullandığı dönüşme *stratejisinin* (Bourdieu, 1979: 124) bir parçasıdır.

Erkek seçici ise, programa katılan kadın talibinden onun güzelliği ve ev işlerindeki, varsa çocuk bakımındaki becerisi üzerinden bir beklenti oluşturduğundan, erkeğin stratejisi de kadın-erkek tamamlayıcılığı üzerinden işlevsellik kazanmaktadır. Sunucu erkek bir seçiciye evleneceği kadında aradığı özellikleri sorduğunda aldığı yanıt şöyledir: "*Terbiyeli, güler yüzlü, güzel olabilir. Daha önce evlenip boşanmış olabilir, ama çocuğu olmasın*". Burada erkek seçicinin epilepsi hastası olması evleneceği kadının özelliklerini belirlerken "boşanmış olabilir" gibi nitelik indirimlerine gidebileceği fikrini de ortaya çıkarmaktadır (Esra Erol'da Evlen Benimle, Atv: 10.05.2010). Yani, erkek, kadında olduğu gibi ekonomik bir toplumsal hareketlilik beklemektense, onun fiziki yaşam koşullarını yükseltecek bir kadın aramaktadır. Bütün bunlara ek olarak, erkek ve kadın seçiciler için, birbirlerinin kültürel sermayeleri, evlilik bağının kurulmasında önemli rol oynamaktadır. Burada yapılan evliliklerin, seçicilerin sosyo-ekonomik koşullarını önemli ölçüde değiştirmedini belirtebiliriz. Aynı şekilde kadın seçicinin toplumsal hareketlilik yaşayabilme olasılığı da, burada büyük çaplı sıçrayışları içermemektedir. Tüm bu gözlemlerden yola çıkarak diyebiliriz ki; bu stratejiler neticesinde her fail "iyi bir evlilik" (Bourdieu, 1972: 1109) yapma amacı gütmektedir. Elbette, iyi bir evlilik yapmak her seçicinin kendi sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine göre değişkenlik göstermektedir. Böylelikle evlilik, sosyo-ekonomik düzeyleri birbirlerine yakın failer arasında gerçekleştiğinden, evlendirme programlarında homogaminin bir evlilik normu olarak geçerliliğini sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Bu durum toplumsal gerçeklikte bireyler tarafından sık sık tekrarlanan "davul bile dengi dengine" deyimini teyit ederek toplumsal sınıf konumlarını yeniden üretir. Bunun sonucunda, iki başlı bir evlilik stratejisi ortaya çıkar. Bir yandan üst ve alt katmanlarla birleşme teşvik

edilmezken, diğ er yandan özellikle yukarı yönlü toplumsal hareketliliği sağlayacak ekonomik sermayeli tercihler meş rulaştırılır.

Aslında bizim için evlendirme programlarının en dikkat çekici yanı, *evlilik piyasasını* (Bourdieu, 2002: 219-221), yine program aracılığıyla geliştirilen ve yaygınlaş an evlilik stratejileri doğrultusunda hangi yönde etkilediğ idir. Bu tür evlendirme programları toplumsal hayatta evlilik piyasasından dış lanmış failleri evlilik piyasasının içine çekerek piyasanın genişlemesinde birincil rol oynamaktadır. Televizyonun görünür kı lma özelliğ i piyasanın dış lanmış larını piyasaya geri kazandırarak onları görünür kı lar ve yine televizyonun yarattığı meş ruiyetten yararlanarak toplumun 'öteki'ni keş fetmesini sağ lar (Ehrenberg, 1995: 251). Gözlemlerimize göre, toplumsal açıdan evlilik piyasasının içine dâhil olamayanlar, program dâhilinde en fazla katılımı gösteren beş ana kategoriye oluştururlar: yaş lılar, dullar, ev kızları, göç menler ve düşük gelirli ler. Aynı zamanda bu beş ana kategoriden yola çıkarak toplumsal örgütlenmede evliliğ in temsili hakkında da bazı verilere ulaşabiliriz.

İlk kategori programa yoğun olarak katılım gösteren *yaş lı lardır*. Burada *yaş lı* sıfatıyla tanımladığımız kişiler için belli bir yaş aralığ ı vermektense, yaş lı sıfatını kullanarak artık çalış mayan ya da emekli, aynı zamanda da evliliğ in içinde olması beklenen cinsel iliş kinin gereklerini yerine getiremeyecek olanları kastettiğ imizi belirtmeliyiz. Evlendirme programlarına katılmadıkları takdirde, evliliğ in temel öğ esi olan ekonomik tatmini ve üremeyi yerine getiremeyecek olan bu kişiler, çoğ unlukla da fiziksel anlamda bakıma muhtaç olduklarından, toplumsal açıdan evlilik piyasasının dış ında kalmış larıdır. Evlendirme programları kitlelere ulaşarak hem sınırlı sayıda olan yaş lı seç icileri bir platformda buluşturup seç men katalogunu geniş letmiş, hem daha genç olan ancak ekonomik yönden himâyeye gerek duyan kişileri bakıma muhtaç yaş lı larla eş leştirmiştir. Kapitalist üretim sisteminin yarattığı değ erler çalış manın anlamını dönüştürdüğ ü (Bourdieu, 1999: 61-84) gibi evlilik pratikleri içerisinde yaş lı olmanın anlamını da dönüştürmüştür. Böylece ekonomik faydacılık üzerine kurulu sistem hemen eyleme geçebilme kabiliyeti, kuvvet ve gençliğ in gücünü; yaş lılığ ın derin düş ünncesine, sükûnetine, deneyimine ve bilgeliğ ine üstün tutar (Buker ve Buker, 2003: 78). Pierre Bourdieu (1984: 144), yaş kategorileri üzerine yazdığı bir makalesinde, gençliğ in de yaş lılığ ın da bir iktidar çekiş mesi çerçevesinde sosyal olarak inşa edildiklerini belirtir. İktidar çatış malarını gençlik, verimlilik, fiziki görünüm üzerinden kurgulamış evlilik piyasasında yaş lı lı sistematiğ i biçimde bu iktidar mücadelesi dış ına itilmektedir. Bahsi geçen evlendirme programı ise, evlilik piyasası çerçevesinde başka bir toplumsal işlevi yerine getirir. Yaş lı insanların bakıma muhtaç olması evlilik stratejileri açısından bir koza dönüş mektedir.

İkinci kategoriye oluşturan *dullardan*, özellikle kadın olanların evlilik piyasasından dış lanması, aslında toplumsal cinsiyet mekanizmalarının eril tahakküm yönünde iş lerliğ ini devam ettirmesine katkıda bulunmaktadır. Dul veya hem dul hem çocuklu kadınların, ekonomik sermaye yetersizliğ inden

dolayı evlenmek istemeleriyle, toplumsal gözün onların cinsiyetler-arası münasebetlerine şüpheli yaklaşması, evlenmek isteyen kadın için bir kısır döngü yaratmaktadır. Bu kısır döngü bir yandan toplumsal düzenin kadını flört imkânından yoksun bırakması, bir yandan da kadının tek başına yani kocasız yaşamını idâme ettiremeyeceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Böylelikle bu programlar, dul kadına denetçilerin gözleri önünde ve onayı ile flörtleşerek evlenme olanağı sağlamaktadır. Bu durum dul kadınlara görücü usulü dâhilinde belirli bir seçim hakkı kazandırmış olur.

Üçüncü kategori olarak karşımıza çıkan “*ev kızları*”nı Demet Lüküslü ve Kezban Çelik’in makalesinden yola çıkarak şöyle tanımlayabiliriz: “*Ev kızı*”, eğitime devam etmeyen, ücretli iş katılımı olmayan, ailesi ile birlikte yaşayan, evlilik deneyimini hiç yaşamamış kişiler olarak tanımlanmaktadır (Çelik ve Lüküslü, 2008: 101). Dolayısıyla, eğitim ve çalışma hayatına katılım gösteremediklerinden kamusal alanda çoğu zaman görünmez olan, evde koca beklemek ve iffetli olmak yükümlülüğü taşıyan ev kızları, kendilerine eş seçebilecek sosyal çevreye ulaşmada büyük kısıtlamalar yaşamaktadırlar. Zira kamusal alana ulaşırsalar bile sosyal çevrenin mutlak kontrolüne ve yönlendirmelerine mâruz kalmaktadırlar. Evlendirme programlarında ev kızlarının konumları diğer kadın profillerine göre farklılık göstermektedir. Zira genelde ortaokul ve lise mezunu olan bu genç kadınlar, bir yandan fiziksel görünümü iyi, eğitim seviyesi yüksek, hayallerini süsleyen bir erkek profili ararken, diğer yandan ekonomik açıdan kendilerine yukarı yönlü bir toplumsal hareketlilik sağlayacak erkekleri tercih etmektedirler. Bu genç kadınlar, ücretli iş gücüne katılımın dışında kaldıkları için eş adaylarından normalin de üstünde bir gelir talep etmemekle birlikte, düzenli geliri olan ve sosyal güvenlik haklarına sahip bir erkek aday aramaktadırlar. Ayrıca, bu genç kadınlar, diğer adalara kıyasla programın ana söylemi olan aşk kavramına daha fazla itibar ediyor görünmektedirler; çünkü başlarından hiç evlilik geçmemiş bu kadınlar, aşk ile evlilik arasında başlarından evlilik geçmiş olanlardan daha samimi ve sıkı bir ilişki kurabilmektedirler. Burada yine dikkat çekici olan, evlilik piyasasını genişletici bu tür evlendirme programlarına rağbet etmeden kendi adlarına özgürlük talebinde bulunmaları düşünülen genç seçiciler, aşk ve evlilikle ilgili hayallerini ve taleplerini kontrol mekanizmaları dâhilinde işleyen bu programda dile getirmek durumunda ve isteğindedirler.

Dördüncü kategoride evlilik piyasasına dâhil edilen seçiciler arasında *göçmenler* gösterilebilmektedirler. Programa katılan iki göçmen tipi mevcuttur. İlk kategori, 1960'lardan itibaren Türkiye'den Avrupa ülkelerine başlayan göçle yurtdışına yerleşmiş ailelerin evlenme çağına gelmiş çocuklarından oluşmaktadır. Bunlar gurbette olmanın getirdiği sıkı cemaat bağlarıyla yetişmiş, anavatanlarıyla bağlarını koparmayan; klasik, ancak yurtdışında yaşamaya uyum sağlayabilecek Türk kızlarıyla evlenme niyetinde olan genç adamlardır. Avrupa'dan eş aramaya gelen kadınlar ise, genelde Avrupa'da yaşayan erkeklerin kendilerine talip olmalarını istemektedirler. Örneğin, Almanya'dan programa katılan X Hanım “*ayakta durmayı bilen*” bir kadın olduğunu belirterek Avrupa'da yaşayan, ancak

kızına baba olacak birini değil ikisine de arkadaş olacak birini aradığını açıkça dile getirmiştir (Esra Erol'da Evlen Benimle, Atv: 13.05.2010). İkinci kategori ise, genelde Türkiye ile yakın ilişkileri olan Orta Doğu ülkelerinden ya da dağılan Sovyet Rusya'nın akabinde kurulan Sovyet sonrası ülkelerden Türkiye'ye göçen, çoğunlukla, kadın seçicilerden oluşmaktadır. Bu göçmenler toplumsal hareketlilik anlamında Türkiyeli kadınlarından ayrılmamaktadırlar, çünkü göçmenlik şartlarının getirdiği kayıt dışı çalışma sonucunda düşük gelirlerle yaşamaktadırlar. Ancak bu kadınlar için toplumsal hareketliliğin bir diğer yüzü ise vatandaşlık alabilmektedir. Dolayısıyla program dahilinde açıkça belirlenemese de dünyanın birçok yerinde temel göçmen stratejisi olarak görülen anlaşmalı evliliklerin göçmen kadınlar için bir evlilik stratejisi olma ihtimalini belirtmek gerekmektedir.

Beşinci kategori olan *düşük gelirlilik*, aslında yukarıda belirtilen her kategori içinde çoğunluk oluşturan bir nitelik olduğundan seçiciler arasında bir üst kategori olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşük gelirli evlilik piyasasının dışında kalmaları bir yandan, Türkiye'deki evlilik törenlerinin ve evlenme âdetlerinin oldukça çeşitli ve masraflı olmasına, diğer yandan düşük gelirli seçicilerin diğer seçiciler tarafından tercih edilmiyor olmasına bağlanabilir. Bu bağlamda, evlendirme programlarının düşük gelirli evlilik piyasasına dâhil edebilmesindeki en önemli etken; düğün masraflarını karşılaması ve düğünü televizyon programında lüks sayılabilecek koşullarda gerçekleştirmesidir. Ancak burada belirtmek gerekir ki, düşük gelirli seçiciler arasında cinsiyete dayalı bir farklılaşma da söz konusudur. Zira düşük gelirli kadın adaylar daha yüksek gelirli erkek adaylar tarafından farklı nitelikleri nedeniyle tercih edilebilirken; düşük gelirli erkek seçiciler, evlilikten yukarı yönlü toplumsal hareketlilik bekleyen kadın seçiciler tarafından tercih edilmemektedirler.

Evlendirme programlarının evlilik piyasasını genişletmesinin yanında, kendi dışlananlarını yarattıklarını da göz ardı edemeyiz. Çok açıkça görülüyor ki, bu programlar, kendi içindeki failerin konumlanmaları dolayısıyla, toplumsal olarak kanıksanmış kadın ve erkek rollerini katı ve sorgulanamaz biçimde yeniden üretmektedir. Böylece, eşcinseller gibi kalıplaşmış kadın-erkek rolleri dışında kalan grupları, genişlettikleri evlilik piyasasının ve bu programların dışında bırakmışlardır. Türkiye'de eşcinsel evlilikler yasal olmadığı için, eşcinsellerin bu piyasanın dışında bırakılması olağan görünse de, evlendirme programları, bu ilişkilerin, toplumsal normların dışına itilmiş sapkın ilişkiler olarak nitelendirilmesi fikrini meşrulaştırmış olmaktadır⁶. Bu noktada, toplumda var olan normların program içinde yeniden üretilerek pekiştirilmesi ve sapkın davranış olarak nitelenenin de hedef gösterilmesi Bourdieu'nün (1970: 19) deyiimiyle bir *simgesel şiddet* alanı oluşturmaktadır. Şöyle ki, evlendirme programında uygulanan simgesel şiddet, kadın-erkek arasında gerçekleştirilen evliliğin meşruiyetinin sürekli tanınmasına

6 12 Şubat 2010 tarihli Esra Erol'la Evlen Benimle isimli programa katılan Eda Şen [gay] isimli izleyici, rejiiye bir erkekle konuşacağını söyleyerek, yayına bağlandığında, "Beni mutlu edecek, ruhuma hitap eden bir bayanla evlenmek istiyorum" demiş fakat program sunucusu tarafından "Haydi başka kapiya" diyerek yayından alınmıştır.

yol açar ve bu meşruiyet karşı cinsel ilişki biçimini dayatarak maskelemek eğilimindedir. Böylelikle, evlendirme programının kitleler karşısında yeniden ürettiği karşı cinsel pratikleri uygulamayanlar toplumsal örgütlenmedeki gönül ilişkilerinin de dışına itilmektedirler.

Bir Güven Düzeneği Olarak Evlendirme Programları

Evlendirme programlarının kendi sorunsalımız çerçevesinde incelenmesi gereken bir diğer yanı da, programların bu denli izleyici ve katılımcı toplamasının temel nedeni olarak gördüğümüz evliliğin kurumsallığına ve evlilik aracısına duyulan güvendir. Bu bağlamda evlendirme programlarının kurumsallaşma belirtilerini üç ana düzlemde açıklamaya çalışacağız. İlki, evlilik kurumuna duyulan inancın evlendirme programlarıyla kurduğu ilişki, ikincisi kurumsallaşmanın ana işareti olarak düşündüğümüz uzmanlaşma ve üçüncüsü ise evlilik sürecinde simgesel bir dönüşüm olarak gördüğümüz mekânsal değişimdir.

Öncelikle burada *güven* olarak nitelediğimiz terim Giddens'in (2010) kavramsallaştırmasından esinlenerek evlilik kurumuna uygulanmaya çalışılacaktır. Giddens'a (2010: 79) göre modernlik, kaynağını ve meşruiyetini kurumlarına ve oluşturduğu soyut sistemlere duyulan güvenden almaktadır. Ancak burada güven, gündelik hayatta kullanılan anlamıyla kişilerarası bir ilişki biçimini betimlemektense, soyut temsillere bağlılığı ifade eden ve inançtan kaynağını alan bir toplumsal ilişkiler ağı yaratmaktadır (Giddens, 2010: 31). "Kısaca güven, olası sonuçlara duyulan itimadın bilişsel bir kavrayıştan çok, bir şeye bağlılığı ifade ettiği bir "inanç" biçimidir" (Giddens, 2010: 31). Sistemin nasıl çalıştığından ziyade düzgün ve sürekli işleyip işlemediğiyle ilgilidir (Giddens, 2010: 37). Bu durumda Giddens'in güven kavramsallaştırmasından yola çıkarak, televizyonlarda yayınlanan evlendirme programlarını çözümlemeye çalışırsak, bunların kitleler arasında yarattığı olumlu etkinin, evliliğin yüzyıllardır toplumsal bir işlevi yerine getirmesi ve dolayısıyla toplumsal bir inanca mazhar olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Her gün farklı kanallarda yayınlanan bu programlarla güven düzenekleri, işlevlerini pekiştirmiş olmaktadır. Şöyle ki, seçiciler arasında daha önce evlenme girişimi olmamış -yani programı bir son çare olarak görme eğilimi olmaması gerektiği veya normal hayatta evlilik sürecini tamamlayamamış, yani evliliğe olan güvenini yitirmiş olması gerektiği düşünülen- genç veya orta yaş üstü katılımcıların da programa rağbet ediyor olması, bizi evlendirme programlarının tüm bu güven düzeneklerindeki boşlukları doldurup evliliğe olan inancı tazelediği sonucuna götürebilir. Bu güven duygusunu pekiştiren bir diğer özellik ise program ekibinin evlenmeyi başarmış seçicileri takip etmekten kaçınmamalarıdır. Yani program seçiciler için sadece bir evlilik kurucu değil, aynı zamanda yürütücü ve denetleyicidir. Evlenenlerin mutluluklarını ekranlara yansıtılabilmek için belli aralıklarla programa davet edilen çiftler program tarafından garanti edilen mutluluğun birer göstergeleridirler. Buna ek olarak, programın ana dinamiğini oluşturan sunucunun tıpkı diğer seçiciler gibi programda nikahlanması programın dürüstlüğüne ve gerçekliğine vurgu yapmaktadır. Program formatına uygun

olarak, Esra Erol kendi eş adayını programa çıkarmış, tıpkı diğer katılımcılara yaptığı gibi ona sorularını yöneltmiş, kendisi de telefonla bağlanarak bahsi geçen birbirini tanıma süreçlerini sahnelemiş ve sonrasında stüdyoda izleyicilerle beraber evlilik törenini gerçekleştirmiştir (Esra Erol'da Evlen Benimle, Atv: 02.07.2010). Ardından kendi mutluluğunun göstergesi olarak da iki buçuk aylık oğlunu da stüdyoya getirerek kendi yaşantısını da izleyicilerinin kamusalılığına dahil etmektedir. (Esra Erol'da Evlen Benimle, Atv: 11.11.2011)

Burada evlendirme programlarının altı çizilmesi gereken ikinci yönü ise bunların, evlilik konusunda bir uzmanlık alanı yaratmasıdır. Görücü usulü evlilik biçiminde failer arasında (özellikle arabulucu ve aileler) evlilik kurucu bir uzmanlık olduğu inkâr edilemezse de, evlendirme programlarında çalışan yapım ekibi ve sunucunun, kadın ve erkeğin tanışma pratiğini profesyonel olarak yönlendirdiğini ve evlilik sürecinin teknik bir bilgiye dönüştüğünü söylemek pek de yanlış sayılmaz. Aslında program çerçevesinde uygulanan bu pratikler, seçiciler için tıpkı bir işe alım süreci gibi işlemektedir. Seçici olmak isteyen kişi, öncelikle programa başvuruda bulunmakta, ardından programa başvuran erkek ve kadın seçicilerin kimlikleri, medeni durumları ve mal varlıkları hakkında verdikleri ön bilgiler, programda çalışan uzman ekip tarafından kontrol edilmekte ve sonrasında sunucu da program sırasında kişinin beyanlarını elindeki karttan takip etmektedir. Böylece, programa başvuran her seçicinin verdiği bilgi doğrulandığı takdirde yayına alınıyor olması, bu kişinin evlenilebilecek birisi olarak güvenilirliğini de kanıtlamış olmaktadır. Programın geri planında işleyen bu kontrol mekanizması dışında, programın sunucusu yani ulaşma noktası, yayın sırasında seçicilere sorulacak soruları yönlendirdiğinden, burada ikinci bir kontrol mekanizmasının ortaya çıktığını görüyoruz. Aynı zamanda her bir seçici programa çıktığında aslında bir iş mülâkatına gitmiş gibi sorulan standart sorulara tekrar cevap verip kendini anlatmak zorunda kalmaktadır. Hatta sunucunun sorduğu bazı tuzak⁷ sorulara doğru cevapları arayarak uygun bir seçici olduğunu ispatlama telaşına girmekte ve bunların sonunda diğer seçiciler tarafından aranmayı beklemektedir. Bu mülâkat boyunca ise, seçicilerin eş adaylarına sordukları sorular ya da seçicilerin yerine sunucunun eş adaylarına sorduğu sorular her seferinde belli bir kalıpta ve belli bir sırayla tekrar edilmektedir. Bu soru dizisi öncelikle sunucunun seçiciye "Kendinizi biraz tanıtır mısınız?" sorusuyla başlar. Ancak televizyon koşullarında çoğunlukla heyecanlanan seçiciler, sunucu tarafından sakinleştirilir ve yönlendirilir. Böylece sunucu ile seçici arasındaki konuşmanın hızlıca bir mülâkata dönüştüğü görülür. Sunucu seçiciye sırasıyla "Nereden geldiniz?", "Yaşınız?", "Ne iş yapıyorsunuz?", "Geliriniz ne kadar?", "Eviniz var mı?", "Arabanız var mı?", "Daha önce hiç evlendiniz mi?", "Çocuğunuz var mı?", "Ailenizin rızası var mı?" sorularını sorar. Bu sorular her bir seçici için, kişisel vitrin (Goffman, 2004: 35) olarak adlandırılan cinsiyet, boy, yaş, irksal özellikler, mimikler, duruş gibi sabit özelliklerden anlaşılamayabilecek gerçekler hakkında bilgi edinmek üzere sorulurlar. Buradan anlaşılabilen üzere, gelir ve mal varlığı, kişinin çocuğunun olup olmadığı, nerede yaşadığı ile ilgili sorular, evliliğin

7 "Eğer size tâlip olan X Hanım'ın çocuğu varsa, onu kabul edecek misiniz?"

kurulmasında belirleyici rol oynamakta ve bu durum bize evliliğin birtakım temel, standart özellikler sayesinde gerçekleştiğini göstermektedir. Hâlbuki tamamen öznel bir karar olarak sunulan evlilik, “kişilikdışı” (Giddens, 2010: 110) biçimde örgütlenmiş rasyonel zihniyetin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da evlenecek kişiler için “birbirini tanıma kıstasları” üreterek ve evliliğe standartlaşma getirerek, programın kurumsallığını desteklemektedir. Böylece seçicilerin bu tür programlara, hem evliliğin meşruiyetine güvenerek hem programın kendilerine uygun eşi bulabilecek uzmanlığa sahip olduğunu düşündüklerinden katıldıklarını söyleyebiliriz. Sonuç olarak, evlendirme programları soyut bir sistem olan evliliğin *işleticisi ve yüklenicisi* (Giddens, 2010: 80) olmakta ve programın sunucusu da insanlara sağladığı kişisel güvenle soyut sistemlerin somut üreticisi olarak konumlanmaktadır.

Son olarak, evlendirme programlarının, sabit bir mekân örgütlenmesine sahip olması bize bu programların kurumsal güvenilirliklerini artırdığını düşündürebilir. Görücü usûlü evlilik biçimindeki görücüye çıkmak ya da görücünün gelmesi pratikleri artık eve, yani özel alana ait pratikler olmaktan çıkarak, evlilik kurumunun gerçekleşme olasılığını içeren yegâne mekân olan stüdyoya, yani kamusal alana taşınmaktadır. Stüdyo bu aşamada, televizyon şovunun bir parçası olarak algılanıp tamamıyla kurmaca hissiyatı yaratsa da, sunulan gösterinin yapılandırılmış görüntüler toplamı olmaktan ziyade, görüntüler tarafından yönlendirilen bireyler arası bir ilişki ağına denk geldiği unutulmamalıdır (Debord, 1992: 16). Stüdyoda sunulan gösteri aslında egemen toplumsal hayatın güncel bir modelini ortaya koymaktadır (Debord, 1992: 17). Dolayısıyla *gösteri toplumu* günlük hayatta var olan her ayrıntıyı metalaştırma ve ona tüketim değeri kazandırma gücüne sahiptir (Debord, 1992: 42-43). Bu noktada Baudrillard’ın (2008: 155) sanayi sonrası toplum kavramsallaştırmasında “tüketim toplumunun totaliter iletisi” olarak adlandırdığı medyaya atfettiği önemi vurgulamamız gerekir. Buna göre Baudrillard (2008: 155-157) sanayi sonrası toplumlarda medyanın yegâne gerçeklik dayacağı haline geldiğini söyler. Bu programlarda evliliğe dair yaratılan kurgu, gerçeği kendisinden daha gerçekmiş gibi gösterme becerisine sahiptir, böylece evliliğin toplumsal gerçekliliğini *hipergerçeklik* (Baudrillard, 1976: 110-118) alanına çekip dönüştürür. Kurgunun gerçekleştiği stüdyo aynı zamanda seçicilerin performanslarını sergileyebilecekleri bir *vitrin* (Goffman, 2004: 33-40) oluşturması bakımından da önemlidir. Bu durumda evlilik öncesi tanışma pratiğinin kamusal alana taşınması ve bu pratiklerin stüdyodaki denetçiler, ulaşma noktası ve televizyon izleyicileri tarafından görünürlük kazanması, bu faillerin evliliğin oluşmasında birincil rol oynadığını kanıtlar niteliktedir. Örneğin, erkek seçicinin evlilik konusundaki düşüncelerini “*önce çocuk, sonra mutluluk*” sloganıyla özetlediği bir programda denetçilerden biri bu fikri olumsuzlayarak önce mutluluk, ardından çocuk geldiği sürece sağlıklı bir evliliğin olabileceğini vurgulaması kurgulanan evlilik idealinin önemli parçalarından birini oluşturmaktadır (Esra Erol’da Evlen Benimle, Atv: 13.05.2010). Bunun sonucunda, evlendirme programları, evlilik sürecinin gerçekleştiği mekânı değiştirerek, bu süreci evlilik kurumundan daha belirgin bir şekilde kamusal alana dâhil etmektedir. Yani, birincil

ilişkilerin mekânı olan ev, artık evlilik sürecinde geri plana atılmakta ve ikincil ilişkilerin hüküm sürdüğü kamusal alan pratiklerine dâhil edilmektedir. Böylece kamusal alanın içinde hüküm süren her kurumda olduğu gibi, evlilik kurumunda da güven duyulan bir uzmanlık ilişkisi devreye girmektedir. Bunun sonucunda, kişilerin kendi duygularına, taleplerine kısacası öznelliklerine dayanarak eşlerini seçme olasılıkları kamusal alana taşınıp, evlendirme programlarının öngördüğü eş seçimi rehberliğinde fazlasıyla kurumsallaşmıştır. Bu kurumsallaşma ile birlikte seçicinin karşısındaki eş adayına duyduğu güven, aslında seçicinin evlendirme programına duyduğu inancı temsil eder; çünkü program ekibi ve sunucu, tanışma evresinden evliliğin sağlam temellere oturduğu döneme gelene kadar geçen süreci takip edip izleyicilerle paylaşmaktadır. Böylece evlendirme programı, rasyonel ve kurumsallaşmış bir yapı olarak seçicileri birbirlerine karşı koruyan bir garantör haline gelmektedir.

Bununla birlikte, yukarıda bahsi geçen kurumsal ve uzmanlaşmış evlendirme programlarının, birincil ilişkilerin samimiyetinden tamamen uzaklaşmış bir biçimde işlemediğinin altı çizilmelidir. Örneğin, tüm seçicilerin ve denetçilerin ulaşma noktası olan sunucu ile kurduğu ilişki, "*abla, kızım, kardeşim*" gibi birtakım hitap biçimlerinden geçer. Bu samimiyet belirtici ünvanlar beraberinde sunucuya duyulan saygıyı da imlemektedir. Zira programa telefonla katılan bir otuz sekiz yaşındaki bir erkek seçici 1982 doğumlu Esra Erol'a "*abla*" diye hitap etmektedir (Esra Erol'da Evlen Benimle: 12.05.2010). Yani, ulaşma noktası birincil ilişkiler üzerinden, kişisel samimiyeti ve güveni sağlayarak, bireyin soyut sistemle arasındaki bağı pekiştirir. Bu yüzdendir ki, evlendirme programlarının isimleri sunucularının isimleriyle özdeşleştirilmişlerdir. Örneğin; Esra Erol'da Evlen Benimle isimli evlendirme programı seyircilerde ve seçicilerde ulaşma noktasının evine konuk oldukları hissini oluşturmaktadır. Böylece evlilik kurumsallaşıp standartlaşarak, bir yandan, modern bürokratik toplumsal örgütlenmenin içinde yer alırken, diğer yandan eski biçim görücü usûlü evlilikteki bir kısım birincil ilişkileri de içinde barındırır. Sunucu aracılığıyla kurulan bu birincil ilişkiler, evlendirme programlarının kurumsallaşma hızını gölgeleyerek, seçicileri ve izleyicileri çok daha hızlı ve kesin bir biçimde evlendirme programlarının içine çekmektedir.

Sonuç

Araştırmamız kapsamında elde ettiğimiz bulgular çerçevesinde, evlendirme programlarının toplum tarafından kanıksanmış cinsiyet rollerini pekiştirdiğini söyleyebiliriz. Evlendirme programlarının temel işlevi evlenmek isteyen kişileri birbirleriyle eşleştirerek, toplumsal göz tarafından onaylanmak üzere nikâhlı beraberlikleri meşrulaştırmaktır ve bu (yeniden) meşrulaştırma süreci karşıcinsel kadın-erkek rollerini güçlenmektedir. Diğer yandan, evlendirme programları, toplumsal örgütlenmede evlilik piyasasından dışlanmış kimi faillerin, programda yer bulmalarına, yani evlilik piyasasının genişlemesine aracılık etmektedir. Bu aracılık karşıcinsel bir ilişki biçimini temel aldığından, eşcinsel ilişki biçimlerini evlilik

piyasasından dışlamaktadır. Son olarak evlendirme programları, evlilik pratiklerinin standart kalıplarını yeniden üreterek ve bunlara yeni pratikler ekleyerek, evliliği teknik bir bilgi haline dönüştüren kurumsal bir uzmanlık biçimi yaratmaktadır. Böylelikle, her vatandaşın devletin kurumlarıyla yani soyut sistemlerle kurduğu güven ilişkisinin benzeri bir ilişki yaratılmakta, katılımcılar programa duydukları güvenle evliliğe duydukları güveni zihinlerinde birleştirmektedirler. Bu durumda evlendirme programları güven düzeneklerinin ayrılmaz bir parçası olarak kitlelere ulaşmaktadır.

Sonuç olarak, modern özgür eş seçimi idealinden yola çıkan bu programların aslında, 'geleneksel' olarak adlandırılan evlilik pratiklerini televizyon aracılığı ile yeniden ürettiğini görmekteyiz. Bu yeniden üretim mekanizmaları aşkı kontrol edilemez, tekinsiz, dönüştürücü niteliklerinden sıyrıp uysal, sadık, konformist bir kurumsallığa sevk etmektedir. Althusser'in de belirttiği üzere (1995: 222) günümüzde iktidar bireyleri doğrudan baskı uygulayarak değil, iktidarın aracısı olan ideolojik aygıtlarının üreterek hayatımızın içine sızdırdığı ritüeller, uygulamalar, zihniyet aracılığıyla etkisi altına almaktadır. Bu da bireylerde "doğru olanı yapma", "bundan şüphe duymama" ve "başından beri öyle olageleni uygulama" yanılığısı içine sokmaktadır (Althusser, 1995: 224). O halde, aşk veya ikinci bahar vaat eden evlendirme programları, toplumsal örgütlenmenin içinde kalmakta ve gerçek anlamda özgürleştirici bir rol oynamamaktadır. Sonuç olarak, bu programlar evlilik hususunda geleneksel ilan edilen fakat işlevini yitirmemiş toplumsal normları yeni bir biçimde ortaya koymaktadır. Ancak özellikle belirtmek gerekir ki, araştırmacıların evlendirme programlarının öznelereyle doğrudan temasa geçememeleri makalenin yöntembilimsel açıdan tartışma yaratmasına neden olabilmektedir. Bu durum, çalışmanın evlendirme programları yoluyla toplumsal cinsiyet ilişkilerinde meydana gelen dönüşümleri ve değişimleri anlama gayreti içinde olan bir ön çalışma olarak görülmesini gerektirmektedir. Sosyal bilimler alanı, çalışma boyunca bahsi geçen öznelere hassasiyetlerini ve doğrudan ifadelerini çözümlen yeni nitel çalışmaların geliştirilmesine muhtaçtır.

Kaynakça

ADORNO Theodor W. (1994), **Introduction à la sociologie de la musique**, çev. Vincent Barras et Carlo Russi, Contrechamps, Cenevre, ss. 223-232.

AKCA Emel Baştürk ve AKBULUT Hasan (2005), "Kadın Programlarına Bir Bakış: "Kadının Sesi" ve "Sizin Sesiniz" de Tür, Anlatı ve Format, **İletişim Araştırmaları**, Sayı: 3 (1), ss. 41-73.

ALBERONI Francesco (1981), **Le choc amoureux**, Paris, Edition Ramsay.

ALTHUSSER Louis (1995), **Sur la reproduction**, Paris, Presses Universitaires de France, ss. 205-242.

ARIES Philippe (1982), "L'amour dans le mariage", **Communication**, Sayı: 35, ss. 116-122.

BAUDRILLARD Jean (1976), **L'échange symbolique et la mort**, Paris, Gallimard.

BAUDRILLARD Jean (2008), **Tüketim Toplumu**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

BAŞARAN Fatma (1984), "Ailede cinsiyet rollerine ilişkin tutum değişimleri", **Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler**, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği, ss. 145-160.

BECKER Howard S. (1985), **Outsiders: études de la sociologie de la déviance**, Paris, Editions A.-M. Métailié.

BEHAR Cem ve DUBEN Alan (1996), **İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık, 1880-1940**, İstanbul, İletişim Yayınları.

BOURDIEU Pierre (1970), **La reproduction: éléments pour une théorie du système d'enseignement**, Paris, Les Editions de Minuit.

BOURDIEU Pierre (1972), "Les stratégies matrimoniales dans le système de reproduction", **Famille et Société, Annales**, Cilt: 4, No: 5, ss. 1105-1127.

BOURDIEU Pierre (1979), **La distinction. Critique social du jugement**, Paris: Les Editions de Minuit.

BOURDIEU Pierre (1996), **Sur la télévision, suivi de l'emprise du journalisme**, Paris, Liber éditions.

BOURDIEU Pierre (1984), "La jeunesse n'est qu'un mot", **Question de Sociologie**, Paris, Éditions de Minuit, ss. 143-154.

BOURDIEU Pierre ve SAYAD Abdelmalek (1999), **Le déracinement: la crise de l'agriculture traditionnelle en Algérie**, Paris, Edition de Minuit.

BOURDIEU Pierre (2002), **Le bal des célibataires : crise de la société paysanne en Béarn**, Paris, Editions du Seuil.

BUKEN ORNEK Nükhet ve BUKEN Erhan (2003), "Yaşlanma Olgusu ve Tıp Etiği", **Türk Geriatri Dergisi**, Cilt:6, Sayı: 2, ss. 75-79.

BUTLER Judith (2005), **Trouble dans le genre**, Paris, Editions la Découverte, ss. 248-266.

ÇELİK Kezban ve LÜKÜSLÜ Demet (2008), "Sessiz ve görünmez, "genç ve kadın": ev kızları", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 112, ss. 101-118.

DAVIS Rebecca (2008), "Not marriage at all but simple harlotry: Companionate marriage controversy", **Journal of American History**, Cilt: 94, Sayı: 4, ss. 1137-1163.

DEBORD Guy (1992), **La société de spectacle**, Paris, Edition Gallimard.

DELPHY Christine (1998), **L'ennemi principal tome 1. L'économie politique du patriarcat**, Paris, Editions Syllepse.

DESCOUTURES Virginie (2011), "Lezbiyen Anneler: Eşcinsel Ebeveynlik Işığında Karşı Cinsel Normatif Düzen", çev. Ayça Yılmaz ve Gözde Aytemur, **Cogito**, Sayı. 65-66, ss. 366-374

EHRENBERG Alain (1995), **L'individu incertain**, Paris, Hachette Littératures, ss. 247-313.

GIDDENS Anthony (2010), **Modernliğin Sonuçları**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

GOFFMAN Erving (1977), "La ritualisation de la féminité", **Actes de la recherche en sciences sociales**, Cilt: 14, s. 50.

GOFFMAN Erving (2002), **L'arrangement des sexes**, Paris La Dispute.

GOFFMAN Erving (2004), **Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu**, İstanbul, Metis Yayınları.

GUIBENTIF Pierre (1989), "Et Habermas? Le droit dans l'œuvre de Jürgen Habermas, Eléments d'orientation", **Droit et Société**, Sayı: 11-12, ss. 161-190.

HART Kimberly (2007), "Love by arrangement: the ambiguity of "spousal choice" in a Turkish village", **Journal of the Royal Anthropological Institute**, Sayı: 13, ss. 345-362.

HECKMANN Lale Yalçın (1995), "Aşiretli kadın: Göçer ve Yarı Göçer Toplumlarında Cinsiyet Roller ve Kadın Stratejileri", **1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, ed. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, ss. 277-290.

HERITIER Françoise (2005), "Quel sens donner aux notions de couple et de mariage?", A la lumière de l'anthropologie, **Informations sociales**, No: 122, ss. 6-15.

KAUFFMAN Jean Claude (2002), **La trame conjugale: Analyse du couple par son linge**, Paris, Edition Nathan.

KAYA Şehriban Şahin (2012), "Sahibinden Satılık Korkular: Kadının Korkutulan Özne Olarak İnşasında Medyanın Rolü", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 11(1), ss. 191-211.

LUHMANN Niklas (1995), "Aşk ve Evlilik: Çoğalmanın Düşünyapısı", çev. Ayşe Kiran, **Cogito**, Bahar sayı 4, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss. 217-224.

SIMMEL Georg (1991), **Philosophie de l'amour**, Paris, Rivages/ Edition de Poche.

SUPIČIĆ Ivo (1988), **Musique et société. Hommages à Robert Wangermée**, yay. haz. H. Vanhulst ve M. Haine, Bruxelles.

YAĞBASAN, Mustafa ve ÇİÇEK Ahmet (2009), "Gelenekselden Popüler Medyada Evliliğin Temsili ve Etik- İzdivaç Programlarının Toplum Tarafından Algılanışı", Medya ve Etik Sempozyumu, 7-9 Ekim, Elazığ.